

Diasporaa-eestlaste enesekuvand muutuvast maailmas¹*Triinu Ojamaa, Kristel Karu-Kletter*

Märksõnad: sotsiaalsühholoogia, Eesti, diasporaa, enesemääratlus, kultuuriline identiteet, intervjuerimine

Sissejuhatus

Eestlaseks olemise ja eestlaseks jäämise üle arutletakse nii teaduskirjanduses ja esseistikas (nt Käpp jt 2013) kui ka meedias (nt Urmet 2013, Reinsalu 2013). Jätkuv väljaränne on loonud diskussioonile „kuuma“ sotsiaalse fooni ning arvamused rahvusluse alalhoidmise võimalikkusest ja vajalikkusest multikultuurilises maailmas ulatuvad ühest äärmusest teise. Alljärgnev artikkel käsitleb eri aegadel Eestist välja rännanud rahvuskaaslaste eesti-identiteedi jagatud aspekte, toetudes diasporaaeestlaste intervjuudele ning esitades näiteid eksiilkirjandusest. Teooria osas tugineb uurimus sotsiaalsühholoogiale.

Keskne mõiste uurimuses on *diasporaa*. See pärineb kreeka keelest ning viitas algselt juutide eksiili paiskamisele ja juudi kogukondadele, mis tekkisid väljaspool Iisraeli (Anteby-Yemini, Berthomière 2005). Tänapäeval on *diasporaa* laia tähendusväljaga üldmõiste, mis tähistab kodumaast eemal elavat etnokultuurilist gruppi. Diasporaad iseloomustavad jagatud mälestused ja müüdid ajaloolisest kodumaast, kollektiivse identiteedi jätkuv seostamine kodumaa ja päritolukultuuriga ning püüd seda seost elavana hoida ja kodumaad toetada, mis vahel võib kaasa tuua ka kohandumisraskusi uuel asukohamaal. Teadlik orienteeritus vanale kodumaale on olulisim joon, mis eristab diasporaad näiteks mõnedest põgenikegruppidest ja assimilatsioonipooldavatest majandusimmigrantidest. Tuntud diasporaa-uurija Judith Shuvali (2000) hinnangul suureneb diasporaa-tüüpi immigrandigruppide osakaal 21. sajandi algupoolel oluliselt.

Identiteedi käsitluses toetume Henri Tajfeli sotsiaalse identiteedi mõiste definitsioonile, mis vaatleb identiteeti kui inimese teadlikkust oma grupikuuluvusest ja sellega seotud väärtushinnangutest. Uurimuses oleme lähtunud eeldusest, et oluline roll identiteedi kujunemisel on sotsiaalsete ja individuaalsete faktorite vastastoimel. Rida uurimusi (nt Rosenthal, Hrynevich 1985, Larsen jt 1992, Phinney, Ong 2007) näitavad, et eri gruppide etnilist identiteeti kujundavad erinevad kultuurikomponendid. Näiteks toetub mõne grupi etniline identiteet eelkõige religioonile, mõnele on oluline keelekasutus, grupisisene abielu või hoopis

¹ Artikkel on seotud projektidega ETF9160 “Eesti kirjanduse pingeväljad 1956–1968: ideoloogiad, institutsioonid ja baastekstid Nõukogude ja paguluse kontekstides” ja IUT22-2 “Kirjanduse formaalsed ja informaalset võrgustikud kultuuriloo allikate põhjal”.

osalemine etnilistes organisatsioonides. Mõne komponendi tähtsus võib osutuda püsivamaks, mõni võib olla ajutisema iseloomuga.

Varasemad eesti läänediasporaa identiteedi uuringud on olulisemate teguritena toonud esile eesti keele, Eesti riikliku iseseisvuse eest võitlemise (Valk, Karu 2001), eesti juured, kultuurielus osalemise (Ojamaa, Valk 2008) ning ühtekuuluvustunde etniliste eestlastega (Valk 2010). Käesolev uurimus aitab esile tuua nihkeid eesti läänediasporaa hoiakutes eestluse ja eestlaseks olemise suhtes. Vaatleme peamiselt etnilise identiteedi ühte dimensiooni: etnilist uhkust ja kuuluvustunnet. See hõlmab inimese lähedustunnet oma etnilise grupiga, tema emotsioone ja suhtumisi seoses gruppi kuulumisega ning huvi grupi kultuuri, ajaloo ja kommete vastu.

Inimene võib end seostada mitmesuguste (etniliste) gruppidega: kokkukuuluvustunne mitme grupiga, mis on inimese jaoks subjektiivselt olulised, pole mitte ainult võimalik, vaid on ka kasulik (Linville 1985, Brook jt 2008). Näiteks aitab etnilise identiteedi säilimine inimesel uues kultuurikeskkonnas kergemini psühholoogiliselt kohaneda, teisalt toetab enamusgrupi identiteedi omaksvõtt sotsiaalset kohanemist (Wardy, Kennedy 1994). Mõned uuringud näitavad, et eriti positiivne toime on sellistel identiteetidel, mis on omaks võetud vabatahtlikult ega esita stressi tekitavaid nõudmisi (Thoits 1992). Samuti on kinnitust leidnud, et mitmekultuurilisust toetav poliitika tugevdab immigrandi motivatsiooni etnilise identiteedi säilitamiseks (Phinney jt 2001). Üldise diasporaateooria taustal (vt nt Anteby-Yemini, Berthomière 2005) ja kitsamalt eesti läänediasporaa identiteediprotsessi kontekstis on järgnevad näited intervjuudest ja eksiilkirjanike teostest kahtlemata huvipakkuvad.

1. Metoodika ja valim

Uurimuse käigus viidi aastatel 2008–2012 läbi 48 poolstruktureeritud intervjuud eesti läänediasporaa esindajatega.² Uuringu ajal elas 19 vastajat Euroopas (Rootsis, Saksamaal, Hollandis, Inglismaal, Soomes), 13 Kanadas, 9 Austraalias ja 7 Ameerika Ühendriikides. Vastajate hulgas moodustasid enamuse need, kes aktiivselt osalevad eesti kultuurielus oma praegusel elukohamaal. Need eestlased, kes on kohalikust eesti elust eemaldunud, ei olnud küsitlemiseks kättesaadavad, mistõttu uuringu tulemused ei peegelda paratamatult kõigi väliseestlaste hoiakuid ja arvamusi.

Artiklis on esitatud tsitaate 30 intervjuust: kaheksateistkümnelt eesti taustaga vastajalt Euroopas, kuuelt vastajalt Kanadas, neljalt Ameerikas ja kahelt Austraalias. Naissoost vastajaid oli nende hulgas 20, meessoost vastajaid 10; vastajate vanus jäi vahemikku 15–93 eluaastat.

² Intervjuud viisid läbi Kristel Karu-Kletter, Kanni Labi, Triinu Ojamaa ja Aune Valk uurimisprojekti „Muusika perspektiivid Eesti avatud identiteedi väljakujundamisel“ (SF0030068s08, 2008–2012) käigus.

Uurimuses on vastajad jaotatud kaheks grupiks: vana-diasporaa grupp (eestlased, kes siirdusid eksiili Teise maailmasõja ajal ning nende järglased – 25 vastajat) ja uus-diasporaa grupp (eestlased, kes lahkusid Eestist okupatsioonija lõpul või pärast Eesti taasiseseisvumist – 5 vastajat).

Vaatluse all oli kolm põlvkonda. *Põlvkond* on siinses käsitluses grupp, kes on läbi elanud ühesugused sotsiaalsed muutused ning kelle elukäigus on sellest tulenevaid sarnasusi (Mannheim 1953). Diasporaa esimesse põlvkonda kuuluvad Eestis sündinud ja koolis käinud sõjapagulased ning kogu uus-diasporaa grupp (kokku 9). Vanus varieerub, kuid oluline on see, et kõik elasid esimest põlve väljaspool Eestit. Teise põlvkonnana käsitlesime pagulastega kaasas olnud väikelapsi ja esimese põlvkonna eksiilis sündinud lapsi (13). Kolmanda põlvkonna moodustasid teise põlvkonna lapsed (8). Oleme käesoleva uurimuse raames esimese põlvkonna esindajaid küsitlenud vähem, kuna peaeesmärk oli saada ülevaade nooremate eesti juurtega inimeste enesemääratlusest, kes on üles kasvanud mitmekultuurilises keskkonnas.

Kõik intervjuud diasporaa-eestlastega toimusid eesti keeles. Intervjuud hõlmasid järgmisi teemasid:³

- 1) Millised on vastaja arvates eestluse kriteeriumid ning millel põhineb vastaja kokkukuuluvustunne eestlastega?
- 2) Milline tähendus/tähtsus on vastaja jaoks Eestil?
- 3) Milline on vastaja suhe/suhtumine eesti kultuuri (rõhuasetusega muusikal)?

Lisaks intervjuudele viitame artiklis ka mõningatele tulemustele ankeetküsitlusest „Muusika ja identiteet“, milles osales lisaks 303 läänediasporaa esindajale ka 958 koduleestlast ning 646 eestivene⁴ vastajat.

2. Ideaalse eestlase kontseptsioonist

Järgnevalt analüüsime intervjuueeritute ettekujutust sellest, millised on need peajooned, mis iseloomustavad eestlast tänapäeva globaalühiskonnas. Meie eesmärk oli selgitada, mis mahub läänediasporaa eestlaste arvates mõiste *ideaalne eestlane* (*õige eestlane*) raamidesse. Intervjuude sisuline analüüs tõi välja kaheksa olulist eestlaseks olemise tunnust, mida nimetati korduvalt ja mille üle arutleti põhjalikumalt vastustes küsimusele „Kes teie arvates on eestlane?“ Esitame need tunnused üldistavas sõnastuses.

3 Teemavalik tulenes 2007. aasta pilootuuringust Toronto Eesti Koolikoori lauljatega (vt Ojamaa, Valk 2008).

4 Vene etnokultuurilise taustaga Eesti elanikud. Vt nt Valk jt 2011, mis annab ülevaate Eestiga seotud etniliste gruppide enesemääratlustest ning ankeetküsitluse tulemustest laiemalt.

Eestlane on see, kes:

- räägib eesti keelt;
- tunneb, et ta on eestlane;
- armastab Eestit;
- on eesti päritolu;
- on sündinud/elab Eestis;
- jagab teiste eestlastega ühist ajalugu ja kultuuri;
- on töökas;
- armastab muusikat.

Allpool kommenteerime loetletud omadusi, esitades katkendeid intervjuudest.⁵ Põhjalikumalt süveneme väidetes, mille kohaselt eestlane räägib eesti keelt ning armastab muusikat või osaleb muusikategevuses, kuna nendel teemadel arutlesid vastajad kõige pike-malt. Püüame selgitada ka muutusi diasporaaestlaste suhtumises töökusesse kui eestlase-kontseptsiooni tunnusesse. Lisaks intervjuukatkenditele esitame mõned näited eksiilkirjandusest, kuna suur osa eksiilühiskonna probleemidest on andnud ainest ilukirjandusele. Me võime suhtuda eksiilkirjandusse kui indikaatorisse: kui mingi probleem on kajastamist leidnud kirjandusteostes, siis järelikult see on olnud eksiilühiskonna seisukohalt oluline ja eluline.

2.1. Eestlane räägib eesti keelt

Pooled vastajaist nimetasid keeleoskust eestlaseks olemise olulise tunnuseks, kolmandik seadis selle kindlalt esikohale, näiteks:

V-II-M: Üks eestlane on... no spontaanselt... see, kes räägib eesti keelt.

V-II-N: Mina ütleksin, et kui sa räägid eesti keelt, siis see on kõige tähtsam. Kui sa ei räägi, siis on kuidagi mõttetu kutsuda ennast eestlaseks.

Keeleoskuse vajalikkus tänapäeva diasporaühiskonnas oli see teema, mille üle vastajad arutlesid kõige põhjalikumalt. Ilmnes, et laiemas plaanis on vastajate hoiak keeleoskuse suhtes üsna tolerantne, olenemata vastaja vanusest. Üldise arvamuse kohaselt võib inimest eestlaseks pidada, kui ta oskab eesti keelt kas või algtasemel. Väljendati veendumust, et keeleoskus on eestlaseks olemise seisukohalt kasulik, kuna

- 1) keelt oskamata on rahvustunnet väga raske saavutada;
- 2) keeleoskus loob eeldused eesti kultuuri mõistmiseks ja kasutamiseks;

⁵ Selgitus intervjuude märgistuse kohta: V = vana-diasporaa grupp; U = uus-diasporaa grupp; I, II, III = resp. I, II ja III diasporaapõlvkond; M = meessoost vastaja; N = naissoost vastaja.

- 3) eesti keel „kannab eesti hinge“ ja annab eesti üritustele lisaväärtuse, võrreldes sellega, kui need toimuksid mõnes muus keeles.

Teine pool vastajatest arvas, et eestlane võib olla ka keegi, kes ei räägi eesti keelt. Seda arvamust jagasid valdavalt vana-diasporaa grupi esindajad – nii esimene, teine kui kolmas põlvkond. Arutlustes kordus sageli selgitus, et eesti keelt võib alati õppida, kui see osutub elus vajalikuks. Seda võimalust rõhutasid eriti kolmanda põlvkonna vastajad, kellest suur osa on alles õpieas, näiteks:

V-III-N: Muidugi võib olla eestlane, kui keelt ei oska. Aga ta võiks kas või mõned sõnad ütelda, ta peaks kas või proovima õppida. Kes ei taha eesti keelt üldse õppida, see ei või ütelda, et ta on eestlane.

Diskuteerides selle üle, milline on eesti keele roll eestluse kontekstis, töid vastajad võrdluseks näiteid ka teiste rahvusgruppide kohta, kellega nad oma praegusel elukohamaal on kokku puutunud:

V-II-N: Mina kasvasin üles Baltimore'is ja seal on väga palju itaallasi, poolakaid ja leedulasi. Nad on võib-olla juba kuues-seitsmes põlvkond ja absoluutselt ei räägi oma keelt: „tere“ ja „head aega“ ja „häid pähi“ oskavad öelda ja see on kõik. Aga nad ikka peavad ennast itaallasteks, poolakateks või leedulasteks.

V-I-M: Inimene võib olla eestlane, kui ta ei oska eesti keelt. Juudid on hea näide, nad ajavad oma asju kõigis maailma keeltes ja väga edukalt. Ka eesti asja on aetud saksa ja vene keeles edukalt ja ma usun, et eesti asja saab ajada ka inglise keeles.

Kolmekümnest vastajast ainult kaks (V-II-M ja U-I-N) jõudsid arutluse lõpuks kindlale seisukohale, et eestlaseks ei saa pidada inimest, kes eesti keelt ei oska. Üks vastaja kolmekümnest (V-II-N, pärit Austraaliast) esindas teist äärmust, väites, et eestlust ja keeleoskust ei tohi mingil juhul pidada sünonüümideks, kuid kui eestlane siiski räägib eesti keelt, ei tohi ta rikkuda selle puhtust ingliskeelsete sõnadega. Paraku on diasporaaühiskonnas selline kõnepruuk üsna levinud. Näiteks Austraalias on eesti-inglise segakeelel pikad traditsioonid, kuna ka Austraalia Eesti ühiskonna ajalugu on suhteliselt pikk. Esimesed eestlased saabusid Austraaliasse hollandi meresõitja Willem de Vlaminghi ekspeditsiooniga 1696, lahkudes sealt aasta hiljem Bataaviasse; 19. sajandi lõpul meelitas eestlasi Austraaliasse kullalavik (Barrow 2012: 1). Austraalia eestlaskond kujunes heterogeensenseks: kuni Eesti taasiseseisvumiseni (1991) koosnes see peamiselt enne Teist maailmasõda (1920–1930) ja pärast Teist maailmasõda (1948–1950) ümber asunud eestlastest ning nende järeltulijaist (Salasoo 1997: 54). Tegemaks vahet eri immigratsioonilainega Austraaliasse saabunud rahvuskaaslas-

tel, hakkasid kohalikud eestlased neid nimetama *vana-* ja *uuseestlasteks*.⁶ Sama sõnakasutus levis Kanadas ja USA-s, kus eestlaskond on samuti kujunenud mitme immigratsioonilaine tulemusena (vt Antik 1975, Laamann 1975).

Selleks ajaks, kui Kodu-Eestist läks liikvele n-ö kolmas laine (1980.–90. aastad), oli piir, mis jagas enne Eesti taasiseseisvumist Läände siirdunud eestlasi „vanadeks“ ja „uuteks“, juba hägustunud või hoopis kadunud. Võib öelda, et eestlaskonnas toimus ümberstruktureerimine: Teise maailmasõja järgsed „uued“ paigutusid „vanade“ positsioonile (meie uurimuses kuuluvad nad samuti vana-diasporaa gruppi), eristudes viimase, kolmanda laine sisserändajatest (meie uurimuses „uus-diasporaa grupp“).

Käesolevas uurimuses ei olnud esimese emigratsioonilaine vanaeestlaste käsitlemine võimalik, kuid nende keelekasutuse kohta leiame ilmekaid näiteid Aksel Valgma romaanist „Elu üksiklinnud“ (1966).⁷ Romaanis jutustab nn vanaeestlane oma perekonna tegemistest uuseestlasele,⁸ kes on saabunud Austraaliasse 1940. aastate lõpul:

Meie poeg Harry hakkab ehitama televisiooni-stationi. Tütar merritas Newcastle'isse, neil on seal veike fruit-shop. Ma vahel sõidan sinna week-endiks...“

„Kas teie lapsed räägivad eesti keelt?“ uuris Helga [romaanis uuseestlane, käesoleva artikli kontekstis vana-diasporaa esindaja. – T.O., K.K.-K.].

„Poiss enne rääkis mõne sõna, aga see on rohkem nii – fun.“ (Valgma 1966: 160.)

Sellisele segakeelele viitaski meie vastaja grupist V-II-N,⁹ nähes selles „halba maitset ja kultuuri puudumist“. Intervjuudest selgus, et ehkki vanemad eestlased hoiduvad märkustest nooremate segakeelsuse kohta, riivab see ometi nende kõrva, kuna vanema põlvkonna etniline identiteet on toetunud väga tugevalt just emakeelele. Tsiteerime siin kinnituseks Artur Adsoni kirjutist „Mis oleme päästnud“, mis ilmus Stockholmis ajalehes Teataja:

Meie keel on meie rahvuse peamine tunnus, alus ning tulevikupant. [...] Keelde oleme sajandite kestel sulgenud omi tundeid, oma iseloomu, oma erilaadi, omavahelisi hingeavaldusi, oma nupukust, oma

6 Austraalia immigratsioonilainetest ja sealse eestlaskonna kujunemisest annab põhjaliku ülevaate Leonid Rampe (1988).

7 Aksel Valgma (Walgma) sündis 1910. aastal Järvamaal ning lahkus elust 1966. aastal Sydneys. Austraaliasse oli ta jõudnud Saksamaa kaudu 1950. aastal, töötanud Sydneys ajalehe Meie Kodu toimetuses. Tema romaan „Elu üksiklinnud“ hinnatakse kui kõige põhjalikumast olustikuteost eestlastest Austraalias (EKL 2000: 644).

8 Käesoleva uuringu kontekstis kuuluksid Valgma romaanis vana- ja uuseestlased vanadiasporaa gruppi, kuna nad on Eestist välja rännanud enne Eesti taasiseseisvumist 1991. Vt ka alaosa „Metoodika ja valim“.

9 Vana-diasporaa grupp, II põlvkond, naine.

teravmeelsust, oma maailmavaadet j.p.m. [---] Kõik teadused ja kunstid, mille oleme sel aluspõhjal seistes loonud, on meie rahvuslik väärtus teiste rahvaste ja kogu maailma ees. (Adson 1945.)

Kokkuvõtteks võime oma uuringu põhjal ütelda, et suhtumine keelesse kui etnilise identiteedi nurgakivisse elab edasi, olenemata sellest, kas inimeste tegelik keeleoskus on hea, halb või olematu.

2.2. Eestlane on see, kes ise tunneb, et ta on eestlane

Need vastajad, kes ei pidanud keeleoskust eestlaseks olemise juures kohustuslikuks, rõhutasid „ideaalse eestlase“ tunnusena eelkõige seda, kuidas inimene ise end määratleb – eestlane on see, kes tunneb, et ta on eestlane, ja kes tahab olla eestlane, näiteks:

V-II-M: Ainus mõistlik eestlase definitsioon on, et eestlane on see, kes end ise eestlaseks peab.

Üks uus-diasporaa grupi vastaja selgitas seda oma teismelise poja näitel:

U-I-N: Eestlaseks olemise määrab ära ilmselt see, kuidas ta ise ennast tunneb ja kuidas ta ise määratleb. Minu poeg, kes pole Eestis elanud, tunnetab, et ta on eestlane, kuigi, kui vaadata, kuidas ta käitub ja milline ta on, siis ei tundu ta üldse eestlasena. See peab olema ikka mingi enda tunne.

Kokkuvõttes enam kui kolmandik vastanuist pidas enesemääratlust eestlaseks olemise tunnusena sama tähtsaks või tähtsamaks kui eesti keele oskust.

2.3. Eestlane armastab Eestit

Ligikaudu veerand vastajaist arvas, et eestlane on see, kes mõtleb sageli Eestile, kannab Eestit oma südames ja tunneb Eesti üle uhkust, näiteks:

V-II-N: Eestlane olla on kaks asja: see on kas südameasi või ajuasi. See, kes on terve elu elanud teisel maal, saab olla eestlane ainult oma südames, aga loogiliselt võttes ta on ühe teise riigi lojaalne kodanik.

V-III-N: Eestlane on see, kellele Eesti on mõtetega kaasas, kellele Eesti on tähtis, nii et ta tunneb uhkust Eesti üle.

V-II-N: Sa oled eestlane, kui sul on armastus Eesti riigi vastu, ükskõik, kas su keel lonkab või mitte. Kui sa kuuled seda nime „Eesti“, siis su kõrvad kohe lähevad kikki, et mida nad selle kohta räägivad. Kui nad räägivad halba, siis – kui need on omainimesed – sa võib-olla lihtsalt kirud neid mõttes. Aga kui see on keegi võõras inimene, siis sa kohe lähed tulihingeliselt seda Eestit kaitsma. Ma arvan, et see on õige eestlaseks olemine.

Tähelepanu äratas, et armastust Eesti vastu pidasid eestlaseks olemise oluliseks tunnuseks eelkõige vana-diasporaa grupi teine ja kolmas põlvkond, kellel puudub otsene side Eestiga, sest nad pole seal elanud. Uus-diasporaa esindajad seda kriteeriumi ei nimetanud, ehkki mitu vastajat rääkis Eestist uhkustundega – see tuli esile eelkõige siis, kui kõneks oli Tallinnas laulupeol käimine; laulupidu on vastajate arvates unikaalne eesti traditsioon.

2.4. Eestlane on eesti päritolu

Eesti päritolu nimetas eestlaseks olemise olulise tunnuseks peamiselt uus-diasporaa grupp. Vana-diasporaa esindajatest pidas eestlastest pärinemist oluliseks esimene, sõjajärgsete pagulaste põlvkond, kuid seda nimetasid ka mõned nooremad vastajad. Eesti päritolu inimene on vana-diasporaa grupi II ja III põlvkonna vastajate arvates see, kellel vähemalt üks vanematest on eestlane. III põlvkonna vastajad rõhutasid ka eesti vanavanemaid, kes on Eestis sündinud, tunnevad hästi eesti kultuuri ja kombeid ning on seetõttu otseseks allikaks kultuurilisele järjepidevusele, näiteks:

V-III-N: Ma ei ole kunagi elanud Eestis, aga ma tunnen oma vanemate ja vanavanemate kaudu, et ma olen eestlane. Ma arvan, et siis inimene ikka võib eestlane olla.

Ülal esitatud intervjuukatkendist võib järeldada, et kolmanda põlvkonna vastaja püüab päritolule tuginedes leida põhjendust oma kuuluvustundele. Mitmed teise põlvkonna, aga samuti uus-diasporaa vastajad rääkisid eestlaseks olemisest pigem kui paratamatusest, näiteks:

U-I-N: Ma olen eestlane ja seda mitte miski ei muuda. Jah, vahet pole, kui kaua ma siin [Rootsis] elan, ma jään ikkagi selleks, ma ei saa sellest kunagi üle ega ümber.

2.5. Eestlane on sündinud ja/või elab Eestis

Viis vastajat pidas Eestis sündimist või elamist eestlaseks olemise puhul määrava tähtsusega tunnuseks. Neist neli esindab vana- ja ainult üks uus-diasporaa gruppi, ehkki kõik selle grupi vastajad isiklikult on sündinud Eestis. Arutlustest ilmses, et Eestis sündimist või elamist peetakse pigem eestlase formaalseks tunnuseks. Nii uus- kui vana-diasporaa grupi vastajad selgitasid, et inimest, kes on Eestis sündinud ja elab seal, võib pidada juriidilises mõttes eestlaseks, olenemata tema etnilisest taustast. Vastajad nõustusid ka väitega, et etniline venelane Eestis võib olla eestlane, nii nagu etniline eestlane Rootsis võib olla rootslane. Rein Taagepera Eesti Päevalehes ilmunud kirjutis vene kodukeelega eestlastest ja eesti kodukeelega ameeriklastest juhib meie tähelepanu tõsiasjale, et kodueestlaste suhtumine võib selles osas diasporaaestlastest erineda: „Eestis aga kohtan ikka veel arusaama, et

inimene pidavat olema kas venelane või eestlane – ta ei saavat olla mõlemat“ (Taagepera 2013) – vene emakeelega inimene ei saa olla eestlane.

Sama paljud meie küsitluses osalenutest (neli vana- ja üks uus-diasporaa grupist) rõhutasid aga vastupidist seisukohta, mille järgi sünni- või elukohamaal pole üldse erilist seost eestlaseks olemisega: nii nagu eesti keele oskus ei tee inimesest eestlast, ei tee seda nende arvates ka Eestis elamine.

2.6. Eestlane jagab teiste eestlastega ühist ajalugu ja kultuuri

Teadmine ühisest ajaloost ja kultuurist ning kultuuris osalemine osutus üheks sagedamini esile tõstetud eestluse kriteeriumiks. Vana-diasporaa grupi esimese põlvkonna jaoks on see „ideaalse eestlase“ tunnusjoon *a priori* – seda peeti endastmõistetavaks ning sellel teemal pikemalt ei arutletud. Eakamad vastajad diskuteerisid rohkem selliste oluliseks peetud kriteeriumite üle nagu keeleoskuse tähtsus ja vajalikkus. Teise ja kolmanda põlvkonna vastajad soovust rõhutasid, kui oluline on olla kokkupuutes eesti kultuuriga ning tunda ajalugu, näiteks:

V-II-N: Meil on ajalugu, jaa, *we share a history*. Meil on kultuur, meil on eesti keel. Ei ole tähtis, kas elad Eestis: kõik, kes elavad Eestis, ei ole eestlased. Aga nad võivad olla, kui nad armastavad Eesti ajalugu, kultuuri ja keelt.

Nooremate vastajate hulgas oli levinud seisukoht, et kui inimene ei oska eesti keelt kuigi hästi, siis ta saab tutvuda eesti kultuuri ja ajaloo näiteks inglise keele vahendusel. Nad uskusid, et „ideaalne eestlane“ peab kindlasti teadma ja oskama teatud asju, mis kuuluvad eestlaste kultuuri juurde kõige laiemas tähenduses, näiteks:

V-II-N: Sa pead oskama kama ja verivorsti süüa, sa pead sülti tegema ja rosoljet tegema... See on pooleldi naljaks, aga kas sa saad olla eestlane, kui sulle ei maitse rukkileib ja ei maitse heeringas ja kilud?! See toit on osa sinu kultuurist.

2.7. Eestlane on töökas

Veendumus, et eestlastel on tublide ja töökate inimeste maine, ulatub tagasi pagulusaja algusaastatesse. 1964. aastal Torontos pidas Roman Toi Eesti Vabariigi aastapäeva kõne, mis hiljem ilmus pealkirja all „Eesti rahvas on eksiiilis poliitiliselt, mitte vaimselt“. Oma kõne olulisima osa pühendas Toi kahekümne aasta möödumisele pagulusse siirdumisest. Ta võttis kokku eksiiilühiskonna peajooned, iseloomustades eestlasi võõrsil kangekaelsete eesti kultuurivarade kandjate ja visalt majandusliku paremuse poole pürgijatena, kes on Kanada riigimeestele silma jäänud ka kui „head kanadalased“, mitte ainult kui „head eestlased“ (Eestlaste patriotism 1964, Toi 2007: 356).

Raimo Raagi hinnangul olid eesti sõjapagulased 1960. aastateks saavutanud asukohamaade keskklassi taseme. Kiirel sotsiaalsel tõusul on Raagi arvamuse kohaselt kaks olulist põhjust: kõrge tööhõive eesti naiste hulgas, mis ületas tunduvalt asukohamaa naiste vastavat näitajat, ning hariduse väärtustamine (Raag 1999: 104). Seda kinnitavad trükis ilmunud elulood ja intervjuud, kus meenutatakse, kuidas eestlased võõrsil püüdsid kõrghariduse poole, milleks raha teeniti mõnikord ka öötundidel (näiteks Sara Mall Johani ja Anu Jõe intervjuud Karin Undritsale, vt Kirss 2006: 463, 478). Sellest, kuidas tööintervjuul võõrapärase nime tõttu oma etnilist tausta tuli selgitada ning kuidas eesti päritolu mainimine töökoha saamisele kaasa aitas, jutustavad vanemad diasporaaestlased uhkustundega. Ka mitmed pagulaselu käsitlevad romaanid pakuvad näiteid sellest, kuidas töökust kujutatakse eestlase lahutamatu osana. Järgnev katkend iseloomustab Elin Toona romaani „Sipelgas sinise kausi all“ (1974) peategelast Ants Karusoja, kes sõjapagulasena on kodu leidnud Inglismaal:¹⁰ „Ta elas nagu sipelgas. Üksik sipelgas võõras sipelgapesas. Tundis end kohustatuna tööd teha ja tegi seda hästi, nagu masin.“ (Toona 1974: 8.) Kuid samas selgub, et töökus polnudki eestlastele ainuomane – see iseloomustas ka teisi Ida-Euroopa päritolu sõjapõgenikke, kes püüdsid oma elu töökuse toel uuesti üles ehitada: „Alles hiljuti mainis Antsu eestöoline, et omanik olevat temaga väga rahul. Kurtis, et mustad ja hindud pole nii hea tööjõud kui baltlased ja poolakad.“ (Samas.)

Meie küsitluses märkis kõigest neli vana-diasporaa grupi kolmanda põlvkonna vastajat oma eestlase-kontseptsiooni puhul töökust ja tublidust, mis on olnud olulised omadused nende vanemate ja vanavanemate jaoks. Vastajad selgitasid, et kaasaegses multikultuurilises ühiskonnas elab kõrvuti väga palju etnilisi gruppe ning et nende hulgas töökusega silma paista on peaaegu võimatu.

Millised põhjused võiksid olla nende noorte arvamuse taga? On võimalik, et vana-diasporaa grupi teine ning eriti kolmas põlvkond ei eristagi end elukohamaa enamusest: nad kas peavad ennast juba kohalikeks, kellel pole tarvidust millegagi silma paista, või siis tunnevad end lihtsalt ühe immigrandigrupina paljude samasuguste hulgas, kes on täiesti legitiimsed ega pea end tõestama. Kolmanda põlvkonna vastustes ei ilmne vähimatki muret oma etnilise maine pärast, neil näib puuduvat sisemine vajadus luua Eestist ja eestlastest n-ö head pilti. Samal ajal näib, et narratiiv töökast või edukast eestlasest elab edasi uus-diasporaa grupis, kuid nende jaoks on see omandanud teistsuguse sisu. Töökusest rääkides toetub uus-diasporaa grupp vähem isiklikule töökusele ja rohkem Eesti riigi kuvandile, mille oluline osa on innovatiivsusel.

¹⁰ Elin Toona (1937) psühholoogiline romaan „Sipelgas sinise kausi all“ (1974) analüüsib Ants Karusoja elukäiku ja siseheitlusi, kes kogu pagulasepõlve on töötanud usinalt „nagu kümme sipelgat“ (ingl *ants* 'sipelgad') ühes Londoni äärelinna kudumisvabrikus. Romaan puudutab ka muid probleeme, mis pakuvad huvi käesoleva uurimuse seisukohalt (nt eri põlvkondade hoiakud eestluse ja kakskultuurilisuse suhtes).

2.8. Eestlane armastab muusikat

Eesti diasporaakultuur, mis ulatub tagasi Teise maailmasõja eelsesse perioodi, on huvi pakkunud ka väljaspool eestlaskonda. John Murray Gibbon kirjeldab oma teoses „Canadian Mosaic“ eestlasi kui „muusikalist rassi“, kes on säilitanud oma päritoluidentiteedi, panustades ühtlasi Kanada kultuurisse tervikuna (Gibbon 1939: 266). Just sellise maine tõttu oli muusikal keskne koht meie uurimuses. Püüdsime selgitada, milline seos on muusikategevusel eestlusega ning kas eestlased väljaspool Eestit määratlevad end laulurahvana nagu kodueestlased. Intervjuud kinnitasid, et samasugune enesekuvand ringleb tõepoolest ka tänapäevases diasporaauhiskonnas, mida ilmekalt kinnitab järgnev intervjuukatkend:

V-II-N: Mina ei osanud lapsena laulda ja see oli kõige suurem trauma mu elus. Mõnikord mul on tunne, et selleks, et olla eestlane, sa pead olema musikaalne. On inimesi, kes tõesti arvavad, et kõik eestlased laulavad ja kõik eestlased on musikaalsed. Mina olen siis nii kuss ja mul on piinlik olnud eluaeg. Aga mu lapsed on musikaalsed ja see on mulle väga tähtis.

Kõik vastajad pidasid muusikat oluliseks isiklikult enda ja oma perekonna jaoks; selgus, et muusika on paljudele meelelahutus või hobi, kuid mõnele ka elukutse. Mitu uus-diasporaa grupi vastajat rääkisid, et nad tahavad Eesti kultuuri oma mitte-eesti abikaasadele ja sõpradele tutvustada just selle kaudu, et viivad neid Eestisse laulupeole. Nad loodavad ka, et ühest küljest eesti popmuusika ja teisalt laulupeotraditsiooni kaudu on neil kergem oma välismaal sündinud lapsi kasvatada eestluse vaimus, nii et nad hakkaksid tundma, et kuuluvad lisaks oma elukohamaa rahvusele ka eestlaste hulka. Seda laadi arutlusi sisaldavad eelkõige uus-diasporaa grupi vastajate intervjuud, kelle side eesti muusikakultuuriga on vahetum. Tuleb märkida, et tõsist tuge eesti identiteedile on pakkunud Jim ja Maureen Tusty film „The Singing Revolution“ („Laulev revolutsioon“, 2006), näiteks:

U-I-N: Muusikat ikka tuleb teha, see tundub tähtis. Me käisime „Laulvat revolutsiooni“ vaatamas. Mu poeg ütles, et seal oli nii palju asju, mida ta varem ei teadnud. Koolis nad pidid tegema esitluse sellest, mis määrab ära, kes nad tegelikult on, ja tema tegi „Laulvast revolutsioonist“. Tema tundis, et see määrab ära tema olemise.

Diskuteerides teemal, milline võiks olla muusika ja eestlaseks olemise vastastoime, selgus ka, et mõne vastaja arvates muusikal siiski pole otsest mõju eestlusele ja kokkukuluvuse tunnet tekitab pigem koostegevus ise ehk ühislaulmine:

V-II-M: Kümme-kakskümmend aastat tagasi me korraldasime pidusid Göteborgi Eesti Majas, nii viiskümmend inimest kogunes. Me istusime ja laulsime tund tunni järel seda repertuaari, mis meie vanemad olid Eestist kaasa toonud. Kui vanad tuttavad saavad kokku, siis koos laulmine on üks suhtlemise viis. Ma ei

usu, et ainult muusika meid ühendab ja tekitab sellist erilist eestlaseks olemise tunnet, aga laulupidu ja muusika koos – see jah.

2.9. Kokkuvõtteks „ideaalse eestlase“ kontseptsioonist

Eesti läänediasporaa eri grupid vastasid sarnaselt küsimustele „Kes teie arvates on eestlane?“. Selgus, et huvi eesti kultuuri ja armastus Eesti vastu, uhkus Eesti üle ning eesti keele oskamine on vastajate jaoks peaaegu võrdselt olulised eestlase tunnused, olenemata grupist ja põlvkonnast. Ainsaks erandiks osutus tubli ja tööka inimese maine, mida nooremad vastajad ei pidanud enam eestlasele ainuomaseks tunnuseks.

Nii nooremad kui vanemad vastajad jagavad seisukohta, et nendel, kes oskavad eesti keelt, on lihtsam olla eestlane. Kuid on märgatav, et esimene põlvkond peab otstarbekaks suhtuda sallivalt nooremate piiratud keeleoskusesse, kuna vastasel korral tõrjuksid eestlased ise oma järelkasvu eestlaskonnast eemale.

Vana-diasporaa grupis oli üldlevinud arvamus, et inimene saab olla „rohkem või vähem eestlane“ (uus-diasporaa grupi intervjuudes selliseid mõtteavaldusi ei esinenud). See arvamus võis mingil määral mõjutusi saada Valter Ranna¹¹ eestlusekäsitlusest, mis sai diasporaa-ühiskonnas populaarseks 1970. aastatel. Interdistsiiplinaarse mõttelaadiga Rand oli balti diasporaas tuntud kui diversiteediteooria looja ning globaalse eestluse propageerija. Tema ideed levisid eksiilväljaannete vahendusel, samuti seminarittekannetes, mida ta pidas rahvuskaaslastele Montréal, Trenti ülikoolis, Rootsi metsaülikoolis ja mujal.

Rand püüdis seletada ühiskonna globaalseid muutusprotsesse, olles eelkõige huvitatud Eesti ühiskonnast, mida ta käsitles „madal-energia ühiskonnana“ – see on ühiskond, kus tööstustoodang isiku kohta on madal ning kultuurilooming kõrge. Sellest iseärasusest tulenevalt on just kultuur eestlaste etnilise kohesiooni peamine allikas ja toetaja (Rand 1973). Diversiteediteooriast lähtub ka ta hilisem „rahvusliku kultuurikeha“ kontseptsioon. Kultuurikeha koosneb ühest küljest keelest, tavadest, kunstiloomingust jms, ning teisest küljest individidest (eestlastest teatud geograafilises piirkonnas). Geomeetriliselt kujutab Rand kultuurikeha kettana.¹² Ketasmudel on jaotatud Kodu-Eesti, eesti lääne- ja idadiasporaa sektoriks. Ketta keskosas paikneb ringikujuline „loov tuumik“, mis moodustab nende piirkondade vaimse ühisosa. Loova tuumiku moodustavad eri kunstialade esindajad ja teadlased, kelle funktsioon on panustada kultuuri säilitamisse, korrastamisse ning uusloomingu. „Eestluse määr“ kultuurikehas pole ühtlane: see võib jääda vahemikku 1–100 % ning

11 Valter (Walter) Rand (1914–1994) kaitses doktorikraadi inseneriteaduste alal Karlsruhe Tehnikaülikoolis 1943. aastal. Hiljem tegutses ta teadurina Iowa Ülikooli juures ja New Yorgi Ülikoolis ning oli New Yorgi linnaülikooli professor, alates 1981. aastast emeriitprofessor.

12 Eestluse kultuurikeha ja kultuurivoolu ketasmudel on joonisena esitatud Rand 1994: 94.

on kõige kõrgem loovas tuumikus ehk vaimse eliidi hulgas. Ketta sees toimib „tseentrifugaalne kultuurivool“ ehk kultuurilise info levik, mis liigub ülikõrge eestlusega tuumikust äärealade suunas. Tuumiku lähedal paiknevad aktiivsed kultuuriharrastajad ja kultuuritarbijad, kelle eestluse määr on kõrge. Ketta äärealal paiknevates ühiskonnakihtides eestlus järk-järgult taandub mitmekultuurilisuse ees, kuna ketast mõjutab ka „tseentripetaalne kultuurivoog“ ehk uute elukohamaade kultuurid, millega eestlased on kokkupuutes õpingute, töö, abielu jms kaudu (Rand 1978: 82).¹³ Miks Ranna ketasmudel on käesoleva uurimuse seisukohalt huvipakkuv? Meie intervjuudes rõhutasid mitmed vastajad, et inimene võib olla eestlane ka siis, kui ta eesti keele oskus on vähene, kui ta ei osale aktiivselt eesti kultuuris jne. Kuid rõhutati, et eestlane on rohkem eestlane, kui ta räägib eesti keelt ning osaleb eesti kultuuris. Siin peegeldab meie tänapäevane intervjuumaterjal igati Ranna enam kui kolmekümne aasta tagust eestlusekontseptsiooni, mis omakorda viitab sellele, et eestlase määratlemisel peetakse endiselt kõige olulisemaks just inimese kultuurioskusi ja tema enda aktiivsust oma eestluse väljendamisel.

3. Enesemääratlusest

Meie uurimus puudutas ka küsimust, millises vahekorras on tänapäeva läänediasporaa esindaja ettekujutus „ideaalsest eestlasest“ reaalse ehk igapäevase eestlaseks olemisega. Probleemi selgitamiseks palusime intervjuueeritavatel vastata küsimusele „Kas te peate ennast eestlaseks ning kui jah, siis miks te nii arvate?“.

3.1. Esimese põlvkonna enesemääratlus

Uus-diasporaa grupi vastajad, kes kõik esindavad esimest põlvkonda, määratlesid end sajabrotsendilisel eestlastena. Kõige tüüpilisem põhjendus:

U-I-N: Olen eestlane, sest ma olen sündinud Eestis. Ma räägin eesti keelt, ma olen Eesti kodanik, mul on Eesti pass.

Kui kõrvutame oma tulemusi mõnede muude allikatega, näiteks uurimusega rootsieestlaste identiteedist (vt Valk, Karu 2002) ja eksiilkirjandusega, siis ilmneb, et uus-diasporaa enesemääratlus on sarnane sõjajärgse esimese põlvkonna pagulaste enesemääratlusega, kellest enamik peab end samuti sajabrotsendilisel eestlaseks. Asjaolu, et nende vahetu side kodumaaga katkes ligi kuuskümmend aastat tagasi, ei mõjutanud nende enesemääratlust, näiteks:

¹³ Ranna ketasmudel väljendab realistlikult identiteedi kujunemise ja püsimise teatud protsesse, kuid mudelil on ka küsitavaid aspekte. Näiteks kui selline mudel toimiks tegelikkuses, siis toodaks see „konnatiigi“ kultuuri, kuna kultuurinähtused ja teaduslikud ideed, mis ringlevad kettavälises maailmas, ei jõuaks kunagi hoolikalt isoleeritud loova tuumikuni. Tuleb siiski täpsustada, et Rand ei ole vaenulik mitmekultuurilisuse suhtes: tema artiklid näitavad, et ta ei pea eestlust ja mitmekultuurilisust teineteist välistavateks nähtuseks. Probleem tuleneb pigem mudeli toimemehhanismide interpreteerimise viisidest.

V-I-N: Olen eestlane, ehkki mu Eesti kodumaa on jäänud minevikku ja minevikku ei saa tagasi minna. Mu kodumaa on nüüd vaimne, see on eesti keel, kirjandus ja ajalugu, meie luuletused, meie muusika – see on see, mida keegi ei saanud meilt ära võtta.

On huvipakkuv, et mõned nooremad vastajad said oma kokkukuuluvusest Eestiga sügavama selguse siis, kui nad võrdlesid ennast oma vanemate generatsiooniga, püüdes sõnastada, mis nende eestlaseks olemises on vanematega ühist, mis erinevat, näiteks:

V-II-M: Ma arvan, et ma tunnen ennast rohkem rootslasena, kui minu vanemad on tundnud, kuigi nad on siin kaua elanud. Kauem minust. Ja need inimesed, kes olid minu vanematest veelgi vanemad, kui nad siia tulid, arvatavasti ei ole end kunagi tundnud rootslasena.

Intervjuude analüüsi tulemusena võime järeldada, et mida vanem oli inimene Eestist pagemise ajal, seda kindlamini on säilinud tema eesti-identiteet. Vanem põlvkond tavatseb ennast iseloomustada populaarsete laulusõnadega „eestlane olen ja eestlaseks jään“ (seda korraldi intervjuudes sageli) ning sellel ei tundu olevat kuigi suurt tähtsust, et nende elu uuel maal on praeguseks kestnud juba palju kauem kui elu sõjaeelses Eestis.

3.2. Teise põlvkonna enesemääratlus

Teise põlvkonna vastajatega tehtud intervjuude põhjal võime väita, et paljud neist on teadliku kaksikidentiteediga inimesed (elukohamaa identiteet + etniline identiteet). Mõned vastajad rääkisid, et nad on eestlaseks kasvatatud või õpetatud, kuid tegelikult pole kellelgi võimalik jääda ainult eestlaseks, kui elatakse teises kultuuris, näiteks:

V-II-M: Mind kasvatati eestlasena üles. Aga muidugi mul on väga tugev lojaalsus ka Ameerikale, kuna see on see maa, kus ma olen sündinud, kasvanud, hariduse saanud ja kes minu vanemad vastu võttis – tühjade kätega põgenikud. Ma arvan, et minu põlvkonnal on see häda, et need, kes kasvasid tõelises eesti perekonnas, tunnevad praegu, et nad ei ole ei liha, ei kala – ei päris eestlane ega päris ameeriklane.

Enamasti ei ole kaks identiteeti võrdsed ning see, kumb identiteetidest domineerib, sõltub situatsioonist või kontekstist. Näiteks sageli realiseeritakse eestlaseks olemist pereringis, kuid reisil või tööintervjuul eelistavad teise põlvkonna vastajad esitleda endelukohamaa kaudu, sest nii on lihtsam või otstarbekam, näiteks:

V-II-M: Kui mul on vaja politsei või tolliga midagi teha, siis ma Rootsis olen muidugi rootslane. Siis mul pole põhjust rääkida, et mul on eesti keel ja meel.

V-II-N: Mõnikord eesti asi ei oma mingit tähtsust, eriti kui oled tööintervjuul. Mõnikord on kergem öelda, et sa oled kanadalane ja see on kõik. Aga see oleneb täiesti olukorrast. Kui küsitakse, ehkki nad ei tohiks... aga mu nimi... siis ma muidugi ütlen, et olen eesti juurtega.

Mõni vastaja oskas meile kirjeldada teatud hetke või emotsionaalset elamust, mis mõjutas tema otsust jääda ka eestlaseks, hoolimata tugevast kokkukuuluvusest oma elukohamaa kultuuriga. Mitmel juhul on elamuse allikad muusika ja laulupidu. Kaks järgnevat murdepunkti-näidet pärinevad vastajatelt, kellest üks määratles end rootsieestlase ning teine ameerikaeestlasena:

V-II-M: Mulle see oli murdepunkt, kui ma olin laulupeol: mitusada tuhat eestlast seisid kõik püsti ja siis oli see moment, kui mul käis kehast läbi, et siin ma olen ja teisiti ma ei saa.

V-II-M: 1975 ma käisin laulupeol. Ja see oli nii suur elamus, tead, olla koos ja laulda koos. See oli murdepunkt minu elus, siis ma otsustasin, et jään eestlaseks. Aga kui ma Eestis olen, siis mul ikkagi on tunne, et meie elud on hoopis erinevad olnud ja et mul on ikka tugev Põhja-Ameerika mõju sees. Ma ei tea... tihti ma tutvustan ennast kui väliseeslane.

Kaksikidentiteet on enamasti kultuuriliselt rikastav, kuid see võib põhjustada ka probleeme. Mõned vastajad rääkisid, et ühel hetkel nad tunnevad, et on eestlased, ning teisel, et nad pole. Nad näevad selles vastuolu, mida nad ei oska lahendada. Nad tunnevad ka, et nende monokultuurilised sõbrad (näiteks kodueestlased, rootslased) ei mõista nende probleemi, kuna nad ise ei ole tegelikult mitmekultuurilised, isegi kui nad elavad mitmekultuurilises keskkonnas. Esitame allpool meie uurimuse kõige komplitseerituma juhtumi:

V-II-N: Ma ei ole eestlane, kuigi isa ja ema on eestlased, sündinud Eestis, aga mina olen sündinud Rootsis ja üles kasvanud Rootsis. Aga ma samuti ei tunne ennast rootslasena, mul ei ole rootsi verd. Siin Rootsis ma pean ennast väga eestlaseks. Kui mõni rootsi sõber küsib, kes sa oled, siis ma alati ütlen, et ma olen eestlane. Aga kui ma tulen Eestisse, siis ma tunnen ennast rootslasena, sest ma tulen Rootsist. See läks hästi keeruliseks, kui ma sõitsin Ameerikasse. Ma sattusin ameerika perekonda ja nad küsisid, kes sa oled ja siis ma ei teadnud, kes ma olen. No ma olen ju eestlane. Ja ma olen ka rootslane mingil määral. Nii et siis oli mul väga raske.

Ilmeka näite identiteedikriisist leiame Ilmar Jaksi¹⁴ novellist „Kolmas katse“ (1981). Novell kirjeldab noore kõrgushüppaja Matti Tilga siseheitlust hüppeks valmistumisel.

¹⁴ Ilmar Jaks (1923) on tuntud viljaka novellistina, elab hetkel Rootsis. Paguluse temaatikat kajastab ka romaanis „Neptun: õiguse telgitagustest“ (1981).

Peategelane on ema poolt soome ja isa poolt eesti päritolu, õppinud Stockholmi Eesti Koolis (s.t kultuuriliselt pigem eestlane) ning esindab Rootsit kergejõustikuvõistlustel Soome koon-dise vastu. Latt muidu jõukohase kõrgusega jääb aga ületamata, kuna hüppeks valmistumise situatsioonis jõuab Matti Tiik oma identiteetide problemaatilisuse tajumiseni. Autor võtab selle kokku nii:

Viga seisnes selles, et ta ei pidanud võitlema mitte ainult kõrgusega, vaid ka mõtetega, mis muutsid küsitavaks kõrgused, hüppajalt nende ületamise indu röövides. Suomi-Suomi. Heja, Sverige. Eestimaa, Eestimaa. Kambad majadetaguses kvartaalis ja maakaardil. Ühte jalga pidi, kolmveerand südamega, viie-kuuendiku mõistuse kaudu oli ta kuulunud kõikidesse kampadesse, ühegagi neist üheks saamata. (Jaks 1981: 207.)

Intervjuude analüüsi põhjal võime järeldada, et teise põlvkonna diasporaaestlaste omavaheline kokkukuuluvustunne globaalsel tasandil on tugevam kui teistel gruppidel, näiteks:

V-II-N: Ma olen väliseestlane. Mina ei jaga eestieestlastega tegelikult nende ajalugu ja kultuuri, kuna mina olen üles kasvanud rootsi kultuuris ja seal on suur vahe. Mul on palju tuttavaid kanadaeestlaste ja ameerikaeestlaste hulgas. Nendega mul on väga palju ühist, kuna me oleme kõik üles kasvanud ühel teisel maal [s.t väljaspool Eestit]. Aga me räägime kõik eesti keelt ja püüame alal hoida eesti kultuuri niisugusena, nagu meie oleme seda õppinud.

Tugeva kokkukuuluvustunde taga võib ühest küljest olla kaksikidentiteedist tulenev ebakindlus, kuid me saame esile tuua ka vähemalt ühe optimistliku põhjuse. Intervjuudes, kus arutluse all oli Esto-traditsiooni jätkamine, rääkisid vastajad, et nende põlvkond oli Estodel väga aktiivne.¹⁵ Esto tippajal, 1970.–1980. aastatel, olid teise põlvkonna diasporaaestlased 20–30-aastased. Nad laulsid kooris, tantsisid rahvatantsu või tegelesid võimlemisega. Nad reisisid ja kohtusid omaealiste eestlastega eri paikadest. Nad leidsid uusi sõpru, nad armusid ja abiellusid. Tuleb öelda, et sellised eesti diasporaaühiskonna suursündmused nagu Esto ning sellega seonduvad ühised mälestused on kokkukuuluvustundele jätkuvalt oluliseks toeks.

15 Nimetus Esto (ESTO) tähistab ülemaailmseid eestlaste kultuuripäevi. Esmakordselt toimusid 1972 Torontos, on peetud iga nelja aasta tagant USA-s, Kanadas, Austraalias või mõnes Euroopa riigis. Algselt ainult eksiilühiskonna suurüritus, 1988 Melbourne'i Estol osales ka kodueestlasi, 1996 toimus Esto üritusi Eestis. Ülevaadet Esto ajaloost pakub nt Kreem 1998.

Eksiilkirjanduses esindab Esto-temaatikat Arvo Mägi (1987) romaan „Kolm Koda. Romaan Stockholmi suvest 1980“.¹⁶ Romaani kaudu ilmneb Esto roll inimsaatuste põimumises. Hea näide on Madise ja Lea (teine põlvkond) kohtumise episood ühe Stockholmi pangamaja juures, mis eestlaste suursündmuse puhuks on saanud sini-must-valge kujunduse. Varem on noored põgusalt kokku puutudes pidanud teineteist rootslaseks, tundmata vajadust lähemat tutvust sõlmida. Lähedased suhted saavad alguse, kui nähakse Esto-märke teineteise rinnas. (Mägi 1987: 51–52.)¹⁷

3.3. Kolmanda põlvkonna enesemääratlus

Intervjuud näitavad, et teise põlvkonna vastajad on püüdnud vältida surveavaldamist oma lastele, andes neile võimaluse ise otsustada, kas nad soovivad olla eestlased või mitte.

1960.–1970. aastate eesti eksiilühiskonnas moodustas käesoleva uurimuse teine põlvkond noorema generatsiooni, kes oli jõudnud ikka, kus tunti vajadust ja oldi ka võimelised konstruktiivseks arutluseks eestluse olemuse üle. Näiteks esines sellel teemal Põhja-Ameerika metsaülikoolis 1978 Jaak Rakfeldt, kes väitis, et paguluse olukord surub eestluse säilitamise kohustusi nooremale generatsioonile peale. Vanemad õpetavad kodus lastele, et tuleb olla eestlane ja rääkida eesti keelt ning et eesti kultuur on hea, ameerikalik aga halb. Selle tulemusena on nooremal generatsioonil kujunenud kaks erinevat eneseteadvust, kusjuures Põhja-Ameerika identiteet on vabatahtlik ja seetõttu ka siiram eesti omast (Rakfeldt 1978). Valter Rand (I põlvkond) leiab, et vanemad peaksid lastele eesti keelt ja kultuuri õpetama, kuid ka tema on arvamusel, et noored (eriti segaabelust sündinud lapsed) läheneksid eesti kultuurile suurema huvi ja usaldusega, kui nad ei tunneks kohustust „absoluutseks eestlaseks“ saada, vaid võiksid vastavalt oma võimalustele „eestluse määra skaalal ülespoole nihkuda“, lähenedes kõrge eestlusega „kettatumikule“. Rand oli samuti veendunud, et vabatahtlikkus tuleb eestluse säilimisele kasuks. (Rand 1978.)

Meie uurimistulemuste põhjal võib ütelda, et üldiselt sõltub kolmanda põlvkonna vastajate enesemääratlus sellest, milline on nende vanemate ja vanavanemate hoiak eestlaseks olemise suhtes, samuti on ilmne, et olulist rolli mängib vanemate osalemine eesti kultuuris. Kaks vastajat vanuses 20+, kelle vanemad on palju panustanud Eesti ühiskonna tegevusse, seletasid oma eestlaseks olemist nii:

V-III-M: Ma olen sündinud ja üles kasvanud Kanadas ja samuti mu ema ja isa. Ma olen kanadaeestlane, aga mul ikka on tugev eesti-tunne. Ma olen nii palju eestlane, kui palju see on võimalik minu olukorras.

¹⁶ 1980 toimus Esto Stockholmis.

¹⁷ Arvo Mägi (1913–2004) on ka varem kirjutanud eri põlvkondade eestlaseks olemise probleemidest ja püüdlustest Rootsis (näiteks romaan „Epiloog“ 1977).

V-III-N: Ma olen eestlane Kanadas või eestikanadalane. Isegi kui ma reisin, ma tavaliselt ei ütle, et ma olen kanadalane, ma ütlen, et ma olen Kanadast. Ma olen eestlane. See on lihtsalt endastmõistetav, sest et mu vanemad ja vanavanemad on kogu aeg õelnud, et me oleme eestlased. Ma ei ole kunagi teistmoodi mõelnud.

Meil oli võimalus intervjuuerida ka nende noorte kanadaeestlaste vanemaid (teine põlvkond). Arutledes oma laste hoiakute kujunemise üle, olid vanemad mõnevõrra üllatunud, et nende lapsed, kelle sõpruskond on väga mitmekultuuriline, siiski väärtustavad eesti juuri. Võrdluseks meenutasid nad olukorda oma lapsepõlves. 1950.–60. aastatel polnud paljude kanadalaste suhtumine eurooplastest uus-immigrantidesse kuigi salliv – neid peeti „võõras-tekts“, ehkki Kanada ametlik poliitika toetas juba multikultuurilist ühiskonda. Seevastu praegu on teise põlvkonna vastajate arvates väga „moes“ omada n-ö välismaiseid juuri: selle kohta öeldakse *cool*, kui inimesel on mõni teine taust kui lihtsalt *anglo*.

Meie noorimad vastajad olid neli 15-aastast Stockholmi tüdrukut. Nad ei andnud selget vastust, kas nad tunnevad end eestlaste, rootslaste või rootsieestlastena. Nad kinnitasid, et on seotud nii Rootsi kui Eestiga: nad räägivad mõlemat keelt ja osalevad kahes kultuuris. Nad õpivad Stockholmi Eesti Koolis ja käivad meeleldi Eestis. Nad ei soovi Eestis elada, kuna see on liiga väike maa ja pakub nende arvates vähe võimalusi eneseteostuseks. Kõik vastajad olid nõus jääma alaliseks Rootsi, kuid nende arvates võiks tulevikus elukohana kõne alla tulla ka näiteks Florida või mõni Vahemere maa. Nad ei pidanud oluliseks, kas seal elab ka teisi eestlasi või rootslasi. Nende vaateid üldistades võime ütelda, et nad on avatud ja kosmopoliitse ellusuhtumisega ega taju mingit konflikti oma seotuses mitme kultuuriga. Kuid me ei saa väita, nagu oleks sellises hoiakus midagi kolmandale põlvkonnale eriomast – sarnaseid mõtteid võime leida ka teise põlvkonna vastajate intervjuudest, näiteks:

V-II-M: Meil on Stockholmis palju välismaalasi ja see ei ole nii paha, sellepärast et igaüks siin on midagi teist. Mitte et Eestis peaks samamoodi olema, aga mulle meeldib see multikultuursus, mis mul on Stockholmis. Mulle on alati meeldinud suurlinnad, nagu London, New York, Pariis, kus on väga palju inimesi, ja ma tunnen ennast kodus seal. Ja muidugi see ei tähenda, et ma olen eesti kultuuri vastu. Ma olen käinud laulupidudel ja laulnud isamaalisi laule, aga on ka teisi tähtsaid asju.

Esitatud intervjuukatkend viitab tõsiasjale, et iga järgneva põlvkonna suhtumisel eestlusesse ja mitmekultuurilisusesse on teatav ühisosa eelneva põlvkonna suhtumisega.

3.4. Eestlaseks olemisest mitmekultuurilises kontekstis

Intervjuude analüüsi tulemusena selgus, et kui vastajate kujutlus „ideaalse eestlase“ omadustest oli üsna sarnane nii põlvkonniti kui vana- ja uus-diasporaa esindajatel, siis vastu-

sed küsimusele „Kas peate ennast eestlaseks ning kui jah, siis miks te nii arvate?“ sõltusid selgelt nii põlvkonnast kui ka sellest, kas vastaja kuulus vana- või uus-diasporaa gruppi.

Paljudel juhtudel ettekujutus „ideaalsest eestlasest“ ja isiklik eestlaseks olemise viis ei kattu. Sama vastaja, kes esitab „ideaalsele eestlasele“ palju erinevaid nõudmisi, võib määratleda iseennast eestlasena ka siis, kui ta täidab neid nõudeid ainult osaliselt. Sarnastele järeldustele jõuti Jüri Alliku ja Anu Realo uurimuses: rahvuse autostereotüüp on enamasti üsna püsiv ja idealiseeritud ning see ei pruugi kuigivõrd kajastada rahvusgrupi liikmete tegelikke iseloomujooni (Allik, Realo 2013). Meie uurimuses ilmneski, et vastajate isiklikud eestlaseks olemise viisid on palju mitmekesisemad ja muutusele avatud, millele pakub kinnitust ka meie ankeetküsitlus „Muusika ja identiteet“. Küsitluse tulemused näitavad, et uuringus osalenud diasporaaeestlaste suhtumine mitmekultuurilisusse on positiivne. Kõige kõrgem mitmekultuurilisuse-skoor on mõnevõrra üllatuslikultki uus-diasporaa grupil. Intervjuud, mis võimaldavad tulemusi sügavamalt interpreteerida, näitavad, et uus-diasporaa esindajad teadvustavad väga selgesti oma topeltkuuluvust. Uus-diasporaa grupi avatud hoiak on otstarbekas: see võimaldab neil mugavalt säilitada eesti-identiteeti ning ühtlasi omaks võtta ka uue elukohamaa kodanikuidenteeti. Nii ongi enamik uus-diasporaa grupi esindajatest kiiresti muutunud multikultuurilise ja piirideta ühiskonna veendunud pooldajaiks.

Uus-diasporaa esindajaid eristab vana-diasporaast ka tunduvalt entusiastlikum lähene mine ja selgesti väljendatud uhkus oma värske kaksik-identiteedi üle, olgu selleks siis euroopa-eestlane, ameerika-eestlane või mõni muu identiteedipaar. Erinevalt uus-diasporaast on vana-diasporaa hoiakud mitmekultuurilisuse suhtes välja kujunenud vähemusgrupi liikmeks olemise isikliku kogemuse alusel. Intervjuude põhjal võime ütelda, et vanemad vastajad ei taju kahte kultuuri kuulumises konflikti või on selle praeguseks juba ületanud. Kuid neil puudub ka liigne optimism selles osas, nagu oleks multikultuurilisusel selged eelised monokultuurilisuse ees: enamik vastajaid näeb multikultuurilisuses lihtsalt positiivset võimalust elada mitmekesisel kultuurikeskkonnas (muuhulgas tajudes end pigem võrdsena paljude hulgas, mitte võõrana mingi enamusgrupi suhtes, nautides erisuguseid kööke, muusikaid jms).

Uus-diasporaa intervjuudes on seevastu märgatav teatud vastuolu hoiakute vahel mono- ja multikultuurilisusesse. Me võime seda interpreteerida kui märki sellest, et nende uus identiteet on alles kujunemisjärgus ning ebakindel. Näiteks mitmed uus-diasporaa esindajad, kes on otsustanud oma elu sisse seada välismaal ja kiidavad sealseid multikultuurilisuse võimalusi, eelistavad samas, et Eesti oleks koduks ainult eestlastele ja eesti kultuurile.

Kokkuvõtteks

Käesoleva artikli eesmärk oli anda ülevaade diasporaaeestlaste arvamustest selle kohta, millised jooned iseloomustavad eestlase ideaalkuju, ning kirjeldada nende isiklikku eestlaseks olemise kogemust. Küsimusele „Kes teie arvates on eestlane?“ antud vastuste analüüsist selgus, et suurema osa vastajate arvates on ühtviisi olulised eesti keel, ajaloo tundmine ning

kultuuris osalemine. „Ideaalse eestlase“ kujutis, mis peegeldab eelkõige vastajate väärtushinnanguid ja aja jooksul eesti diasporaakultuuri keskkonnas omandatud tõekspidamisi, joonistus vana- ja uus-diasporaa kujutluses välja üsna sarnasena ning ka põlvkonniti polnud erinevused märkimisväärsed. Tegelikult kujundavad diasporaaestlaste identiteeti lisaks üldiselt aktsepteeritud väärtustele ka isiklik elukogemus ja ühiskondlikud ootused. Seetõttu varieerusid vastused küsimusele „Kas peate end eestlaseks ning kui jah, siis miks te nii arvate?“ tunduvalt enam kui kujutlus „ideaalsest eestlasest“. Kõige selgemaks mõjufaktoriks osutus siin vastaja põlvkond. Uus-diasporaa grupi vastajad (kõik esimene põlvkond) määratlesid end üheselt eestlastena. Osa vastajaid oli veendunud, et nad on ja jäävad eestlaseks, teise osa kohta võib ütelda, et nende kaksikidentiteedi kujunemine (etniline+elukohamaa) on algusjärgus.

Enesemääratluse poolest sarnaneb uus-diasporaa grupiga kõige enam vana-diasporaa esimene põlvkond, Teise maailmasõja pagulased: enamik nimetas end eestlaseks, mõned vastajad identifitseerisid end esmalt eestlasena ning seejärel täpsustavalt ka kaksikidentiteedi kaudu („olen eestlane, Rootsi eestlane“).

Vana-diasporaa grupi teise põlvkonna vastajad (sõjapagulaste lapsed), olid valdavalt teadliku kaksikidentiteediga, samuti on kaksikidentiteediga enamik kolmanda põlvkonna vastajatest. Intervjuudest ilmneb, et vastajad vanuses 20+ rõhutavad tugevalt eesti komponenti oma identiteedis, kuna see annab neile omapära teistsuguse taustaga sõprade hulgas. Teismeliste vastused viitavad pigem kosmopoliitsusele, mis nende isiksuse arenedes võib kas süveneda või ka taanduda. Kolmanda põlvkonna identiteet ja keeleoskus olid ootuspäraselt kõige mitmekesisemad ja seotud eelkõige perekondliku taustaga: kui mõlemad või üks vanem (segaperekondade puhul) osalesid aktiivselt Eesti kultuurielus, siis ilmutasid ka lapsed tihti suuremat huvi eestluse vastu.

Uurimus näitas ka, et sümboliseerib ühendab eestlasi kogu maailmas Eesti Vabariik. Kõigi vastanute lõikes andsid sellised ankeetküsitluse väited nagu „Olen uhke, et Eestit teatakse kui väikest ja edukat riiki“, „Mulle on/oleks oluline olla Eesti Vabariigi kodanik“, sarnaseid positiivseid vastuseid. Riik on reaalne ja nähtav väärtus, millel meie uuringu põhjal otsustades on potentsiaali olla ka tulevikus eestlust ühendavaks teljeks.

Vaadates tagasi eksilühiskonna varasemasse perioodi, võime ütelda, et diasporaaestlaste hoiakud Eesti suhtes ei ole aja jooksul oluliselt muutunud. Eestluse allikad olid 1970. aastate Trenti seminaride keskseks teemaks.¹⁸ Kõne all oli ka Kodu-Eesti ning usuti, et nii kaua, kuni eestlasi veel elab oma päris kodumaal, püsib ka eestlus, hoolimata sellest, et Eestil puudub riiklik iseseisvus (Kreem 1977). Tagasivaates oma varasematele globaalset eestlust puudutavatele artiklitele kirjutas Valter Rand, et koos Eesti taasiseseisvumisega on „kultuurikeha“ püsimise aluseks muutunud Eesti riik oma majanduslike ja poliitiliste struktuuridega (Rand 1994: 107).

18 Seminarid, mida Eesti Liit Kanadas korraldas Trenti ülikoolis aastatel 1977, 1978 ja 1979. Teemadeks olid eesti kultuuri edendamine ja tulevik võõrsil, eestlus ja mitmekultuurilisus jms (Lillakas 1985: 107–108).

Meie uurimuses ilmnes mõningaid nihkeid eestluse olemuses. Enne Eesti taasiseseisvumist oli eestlaseks olemise mõte või põhjus rohkem ühiskonnakeskne. Mitmed diasporaa-eestlastest vastajad kinnitasid, et nad uskusid toona, et kui eestlasi on kõikjal maailmas ja nad hoiavad kokku, siis see aitab Eestil vabaks saada. Eestlaseks olemine pärast taasiseseisvumist näib kujunevat üha enam n-õ isiklikuks asjaks: see pole enam seotud rahvusliku missiooniga, vaid on pigem lisaväärtus, mis muudab inimese kultuuriliselt rikkamaks või siis avardab tema erialase karjääri võimalusi. Me võime selles näha loomulikku arengut, mis ühtlasi kinnitab, et eestlus on jätkuvalt elus ja seda on vaja, ehkki reaalne eestlane ja tema elustiil ei ole enam nii üheselt kirjeldatav kui paguluse algaastatel.

Kirjandus

- Adson, Artur** 1945. Mis oleme päästnud. – Teataja, 28.02.
- Allik, Jüri, Anu Realo** 2013. Vene hinge otsingul. – Akadeemia, nr 8, lk 1413–1458.
- Anteby-Yemini, Lisa, William Berthomière** 2005. Diaspora: A Look Back on a Concept. – Bulletin du Centre de recherche français à Jérusalem, No. 16, pp. 262–270.
- Antik, Richard** 1975. Eestlased väljarändajatena. – Eestlased Kanadas. Ajalooline koguteos. Toim Alfred Kurlents, Richard Antik, Jaan Olvet. Toronto: KEAK, lk 1–18.
- Barrow, Maie** 2012. Estonians in Australia. Adelaide: Council of Estonian Societies in Australia.
- Brook, Amara T., J. Garcia, M. Fleming** 2008. The Effects of Multiple Identities on Psychological Well-Being. – Personality and Social Psychology Bulletin, Vol. 34, No. 12, pp. 1588–1600. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0146167208324629>
- Eestlaste patriotism 1964 = Eestlaste patriotism eeskujuks Kanadale. – Vaba Eestlane, 26.02.1964.
- EKL 2000 = Eesti kirjanike leksikon. Koost Ott Kurs, Heino Puhvel. Tallinn: Eesti Raamat, 2000.
- Gibbon, John Murray** 1939. Canadian Mosaic. The Making of a Northern Nation. London.
- Jaks, Ilmar** 1981. Kolmas katse. – Tulimuld, nr 4, lk 203–208.
- Jaks, Ilmar** 1981. Neptun: õiguse telgitagustest. Stockholm: Välis-Eesti & EMP.
- Kirss, Tiina** (koost) 2006. Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum; Toronto Ülikooli Eesti õppetool.
- Kreem, Robert** 1977. Organisatsiooni teooria ja praktika. – Trent 77. Ühiskondliku seminari loengud ja diskussioonid Trent'i ülikoolis 20.–23. mai 1977. Toronto: Eesti Liit Kanadas, lk 5–7.
- Kreem, Robert** 1998. ESTO tee Torontost Tallinna: eestlaste elujõu ja vabadusaate aastad 1972–1996. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Käpp, Triin, Mari-Liisa Parder, Triin Pisuke-Roos, Margit Sutrop, Mats Volberg** (koost ja toim) 2013. Eesti udest – sisse, välja. Kõned, artiklid, esseed. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Laamann, Ottomar** 1975. Eestlased Kanadas enne Esimest maailmasõda. – Eestlased Kanadas. Ajalooline koguteos. Toim Alfred Kurlents, Richard Antik, Jaan Olvet. Toronto: KEAK, lk 19–62.
- Larsen, Knud S., Carolyn Killifer, Gyorgy Csepeli, Krum Krumov, L. Andrejeva, N. Kahlakeva, Z. Russinova, L. Pordany** 1992. National Identity: A new look at an old issue. – Journal of Social Behaviour and Personality, Vol. 7, pp. 309–322.

- Lillakas, Valdo** (toim) 1985. Eestlased Kanadas II. Ajalooline koguteos. Toronto: Kanada Eestlaste Ajaloo Komisjon.
- Linville, Paul W.** 1985. Self-complexity and affective extremity: Don't put all your eggs in one cognitive basket. – *Social Cognition*, No. 3, pp. 94–120. DOI: <http://dx.doi.org/10.1521/soco.1985.3.1.94>
- Mannheim, Karl** 1953. *Essays on sociology and social psychology*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Mägi, Arvo** 1987. *Kolm Koda: romaan* Stockholmi suvest 1980. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- Mägi, Arvo** 1977. *Epiloog*. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- Ojamaa, Triinu, Aune Valk** 2008. Piloottuurimus kanadaeestlaste etnilise identiteedi ja muusika seostest. – Paar sammukest XXIV. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat. Toim Kanni Labi. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, lk 59–86.
- Phinney Jean S., Anthony D. Ong** 2007. Conceptualization and Measurement of Ethnic Identity: Current Status and Future Directions. – *Journal of Counseling Psychology*, Vol, 54, No. 3, pp. 271–281. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/0022-0167.54.3.271>
- Phinney, Jean S., Gabriel Horenczyk, Karmela Liebkind, Paul Vedder** 2001. Ethnic Identity, Immigration and Well-Being: An Interactional Perspective. – *Journal of Social Issues*, Vol. 57, No. 3, pp. 493–511. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/0022-4537.00225>
- Raag, Raimo** 1999. *Eestlane väljaspool Eestit*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rakfeldt, Jaak** 1978. Äärel olemine. – *Aja Kiri*, nr 4, lk 27–30.
- Rampe, Leonid** 1988. Eesti asula Thirlmeres. – *Eestlased Austraalias I*. Toim Óie Aas, Voldemar Siska. Adelaide: Austraalia Eesti Seltside Liit, lk 1–17.
- Rand, Walter** 1973. Diversity: National and Social. – *Problems of Mini-Nations, Baltic Perspectives*. Eds. Arvids Ziedonis, Rein Taagepera, Mardi Valgemäe. San José: California State University, Association for the Advancement of Baltic Studies Inc., pp. 41–47.
- Rand, Walter** 1978. Globaalne eestlus. – *Mana*, nr 45, lk 77–85.
- Rand, Walter** 1994. *Eestlus on looming*. (Loomingu Raamatukogu). Tallinn: Periododika.
- Reinsalu, Urmas** 2013. Rahvustunne teeb meist inimesed, kes on eestlased. – *Eesti Päevaleht*, 7.08.
- Rosenthal, Doreen. A., Christine Hrynevich** 1985. Ethnicity and ethnic identity: A comparative study of Greek-, Italian-, and Anglo-Australian adolescents. – *International Journal of Psychology*, No. 20, pp. 723–742. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/00207598508247566>
- Salasoo, Inno, Tiiu Salasoo** 1997. Eestluse säilimine Austraalias. – *Eestlane olla... Eesti keele ja kultuuri perspektiivid*. Toim Hill Kulu, Katrin Metsis ja Tiit Tammaru. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 53–59.
- Shuval, Judith T.** 2000. Diaspora Migration: Definitional Ambiguities and a Theoretical Paradigm. – *International Migration*, No. 38, pp. 41–56. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1468-2435.00127>
- Taagepera, Rein** 2013. Vene kodukeelega eestlane? See on nagu Ameerika eestlane. – *Eesti Päevaleht*, 25.02.
- Thoits, Peggy A.** 1983. Multiple identities and psychological well-being: A reformulation and test of the social isolation hypothesis. – *American Sociological Review*, No. 48, pp. 174–187. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/2095103>
- Thoits, Peggy A.** (Ed.) 1992. *Self, Identity, Stress, and Mental Health*. Washington, D.C.

Tajfel, Henri 1982. Social psychology of intergroup relations. – Annual Review of Psychology, No. 33, pp. 1–39.

Toi, Roman 2007. Kaunimad laulud pühendan sull'. Roman Toi mälestused. Toronto-Viljandi.

Toona, Elin 1974. Sipelgas sinise kausi all. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.

Urmet, Jaak 2013. Mineviku käes vangis: eestlastel on liiga palju rahvustunnet. – Eesti Päevaleht, 1.08.

Valgma, Aksel 1966. Elu üksiklõnnud. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.

Valk, Aune 2010. Keel ja identiteet: Keele roll eestlaste identiteedis. – Eestlased ja eesti keel välismaal. Koost Kristiina Praakli, Jüri Viikberg: Eesti Keele Sihtasutus, lk 113–141.

Valk, Aune, Kristel Karu 2001. Ethnic attitudes in relation to ethnic pride and ethnic differentiation. – Journal of Social Psychology, No. 5, pp. 583–603. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/00224540109600573>

Valk, Aune, Kristel Karu 2002. Eesti identiteet Eestis ja Rootsis. – Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis. Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust. Koost Aune Valk. Tartu: TÜ Euroopa Kolledž, lk 125–141.

Valk, Aune, Kristel Karu-Kletter, Mariana Drozdova 2011. Estonian Open Identity: Reality and ideals. – Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences, Vol. 15, pp. 33–59. DOI: <http://dx.doi.org/10.3176/tr.2011.1.02>

Ward, Colleen, Amanda Kennedy 1994. Acculturation strategies, psychological adjustment, and sociocultural competence during cross-cultural transitions. – International Journal of Intercultural Relations, No. 18, No. 3, pp. 329–343. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767\(94\)90036-1](http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767(94)90036-1)

Triinu Ojamaa, PhD; väitekiri „Glissando nganassaani muusikas: morfoloogiline, semantiline ja süntaktiline tasand” (Tartu Ülikool, 2000) ühendas lingvistilisi ja musikoloogilisi meetodeid. Vanemteadur ja etnomusikoloogia osakonna juhataja Eesti Kirjandusmuuseumis. 2008–2012 juhtis interdistsiplinaarset projekti „Muusika perspektiivid Eesti avatud identiteedi väljakujundamisel”. Teadustöö põhisuunad: Eesti läänediasporaa kultuuritegevuse ja identiteedi seosed.
E-post: triinu@folklore.ee

Kristel Karu-Kletter, PhD psühholoogias, väitekiri „Tajutud kultuuridistants, kultuuriline identiteet ja kohanemine: venekeelsete immigrantide juhtum Iisraelis” (Jeruusalemma Heebrea Ülikool, 2007). Eesti Instituudi büroojuht. 2008–2012 osales teadurina Eesti Kirjandusmuuseumi projektis „Muusika perspektiivid Eesti avatud identiteedi väljakujundamisel”. Teadustöö põhisuunad: sotsiaalne tajus ja kohanemine kultuurikontakti puhul, etniline ja rahvusidentiteet.
E-post: kristel.karu-kletter@estinst.ee

The self-image of diaspora Estonians in the changing world

Triinu Ojamaa, Kristel Karu-Kletter

Keywords: social psychology, Estonia, diaspora, self-concept, cultural identity, interviewing

The paper deals with diaspora Estonians' collective identity. Our research was based on interviews and Estonian exile literature. Semi-structured interviews were conducted with 48 respondents from Europe, Canada, the United States, and Australia. The first, second and third generations were represented; ages ranged from 15 to 93. The respondents were also divided into „old” and „new” subgroups, based on whether they left Estonia before or after the 1990s.

We analyzed the responses to the questions „How do you define an Estonian?” and „Do you consider yourself an Estonian, and if yes then why?” These questions were asked in order to examine the concepts of a „proper Estonian” and respondents' personal ways of being Estonian. An interest in Estonian culture and history as well as an attachment to Estonia and to the Estonian language were almost equally important for all the respondents. The image of a „proper Estonian” was similar across the generations in both the old and new subgroups.

A „proper Estonian” is the reflection of traditions and values. In reality, people usually develop identities based on their personal life experiences. The responses to the question „Do you consider yourself an Estonian, and if yes then why?” varied much more, depending most of all on the generation: the first generation of both the old and new subgroups identified themselves 100% as Estonians; the second and third generations consisted mainly of individuals with a conscious double-identity. Some respondents stated that they had been raised to be Estonians. All the respondents agreed that identifying with several cultures was possible whereas the new subgroup showed the highest multicultural scores.

The topic that served to unite the diaspora with Estonia and with Estonians elsewhere was the Republic of Estonia: questions evaluating pride in the Estonian state produced the most similar and equally positive responses from all respondents.

Triinu Ojamaa, PhD; her thesis „Glissando in Nngasan music: Morphological, semantic and syntactic levels” (University of Tartu, 2000) combined linguistics and musicology. Senior researcher and head of the Department of Ethnomusicology of the Estonian Literary Museum. In 2008–2012, she was a principal investigator of the interdisciplinary project „Perspectives of music in constructing the Estonian open identity”. Research interests: cultural activities and identity in the communities of Estonian Western diaspora.
E-mail: triinu@folklore.ee

Kristel Karu-Kletter, PhD in psychology, thesis „Perceived cultural distance, cultural identity and adaptation: The case of Russian-speaking immigrants in Israel” (Hebrew University of Jerusalem, 2007). Office manager of the Estonian Institute. In 2008–2012, she participated as a researcher in the project of the Estonian Literary Museum „Perspectives of music in constructing the Estonian open identity”. Research interests: social perception and adaptation in context of culture contact, ethnic and national identity.
E-mail: kristel.karu-kletter@estinst.ee